

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри китайської
філології
факультету сходознавства
Київського національного
лінгвістичного університету

СПОНУКАЛЬНІ ДІЄСЛОВА ЯК ДОМІНАНТА РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ ІМПЕРАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Постановка проблеми. Через призму мультикультурності сучасного світу ми маємо змогу побачити, що в мовній свідомості носія мови зафіксований свій спосіб мислення, який віддзеркалює характер людини й нації загалом. Як слушно зауважує П.М. Коржинек, взаємозв'язок мови і мовлення подібний до відношення між науковим аналізом, абстракцією, синтезом, класифікацією, тобто науковою інтерпретацією фактів, з одного боку, і певними явищами дійсності, які становлять об'єкт цього аналізу, з іншого боку [1, с. 317]. Відтак речення як органічне ціле взаємодії відібраних мовних знаків відображає дійсність в її практичному суспільному усвідомленні, і саме аналіз семантичної категорії модальності сприяє усвідомленню структури речення [2, с. 55]. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень один з найважливіших аспектів становить дослідження комунікативної функції мови. Тому, розглядаючи категорію модальності, ми акцентуємо увагу саме на комунікативному намірі мовця, а також на засобах і способах його реалізації в мовленні. Категорію модальності, вслід за О.В. Бондарком, інтерпретуємо як комплекс актуалізаційних категорій, які, з погляду мовця, характеризують відношення змісту висловлення до дійсності [3; 4, с. 59].

Основні наукові дослідження. У лінгвістичних розвідках, присвячених вивченню категорії модальності в загальнолінгвістичному аспекті й в сучасній китайській мові зокрема, натрапляємо на різні погляди щодо цього питання. Так, деякі вчені ототожнюють її з поняттям емоційності [5, с. 127–130; 6, с. 91–103], деякі вважають її суто граматичною категорією, деякі – синтаксичною. Актуальною на сьогоднішній день залишається проблема інтегрування класифікацій виявів модальних відношень у мовленні для більш чіткого й конкретного розуміння цієї категорії. Припустимо, що саме це широке розуміння модальності, безліч теорій і класифікацій не дають змогу викристалізувати поняття модальності та її складників.

Дослідження значення імперативності як одного з видів модальних значень в сучасній китайській мові заслуговує на особливу увагу. Щодо китайських розвідок у сфері модальності імперативності, то не існує її чіткого опису у дослідженнях учених. Так, у працях Ван Ляої [6], Чарльза Лі і Сандри Томпсон [7], Тань Аошуан [8], Чжао Юаньжєня [9] знаходимо аналіз деяких модальних часток, заперечних прислівників, модальних модифікаторів для вираження наказу, конструкції із прийменником 把 *bǎ* тощо. Люй Шусян досліджує систему модальних часток, які реалізують значення спонукування, поради, заборони тощо [10, с. 307–323]. В.А. Курдюмов [11, с. 325–338] і С.С. Яхонтов [12, с. 44–48] приділяють увагу дослідженню спонукальних дієслів, класифікуючи їх за значенням, яке вони реалізують.

Ми пов'язуємо це з тим, що в китайському мовознавстві модальність й імперативність, зокрема, не розглядалися як комплекс засобів і способів її реалізації, об'єднаних спільним значенням (тобто функцією), отже, натрапляємо на поодинокі згадування тих чи інших засобів, які, проте, не надають цілісної картини. За теорією О.В. Бондарка [4], доцільним є розгляд мовних елементів саме виходячі зі спільності тих функцій, які вони виконують і, таким чином, утворюють функціонально-семантичне поле (далі – ФСП), основою якого є певна семантична категорія. Отже, на нашу думку [13], в сучасній китайській мові також можна сконструювати ФСП модальності, до складу якого з-поміж іншого входить і субполе імперативності. Як і будь-яке інше ФСП, воно має своє ядро (центральні засоби реалізації значення імперативності) і периферію (периферійні засоби, які слабше реалізують означену семантичну функцію). Проте за теорією польових структур [4], одні й ті ж самі мовні засоби можуть функціонувати в межах декількох полів (субполів) або знаходитися на їхньому перетині. Це свідчить про їхній комплексний характер, а також про те, що модальні значення можуть накладатися одне на одне в межах одного висловлення.

Розглядаючи категорію імперативності в сучасній китайській мові, зауважимо, що одним із центральних засобів (домінантою) реалізації цього значення виступають саме спонукальні дієслова.

Отже, **мета** цієї статті полягає у висвітленні особливостей спонукальних дієслів як домінанти реалізації семантики імперативності в сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу. Як уже згадувалося вище, у китайському мовознавстві виділяють окрему групу дієслів, які мають назву спонукальних дієслів [11, с. 325] або **дієслів зі спонукальним значенням** [12, с. 44–48]. Дієслова цієї групи позначають такі дії, що спонукають на виконання інших дій, допомагають чи заважають виконанню цих дій, а також дозволяють чи допускають їхнє виконання [12, с. 44]. Такі дієслова керують непрямым додатком, в якому міститься вказівка на особу, що повинна виконати дію, та саму дію.

Взагалі, семантика імперативності має дещо спільне із семантикою оптативності, адже обидва різновиди модальності містять семантику волевиявлення. Водночас, якщо оптативне висловлення не має семантичного

компонента каузації, то імперативне обов'язково повинно мати його. Крім того, суб'єктом оптативного волевиявлення може бути як істота, так і неістота, а в імперативному висловленні суб'єктом зазвичай має бути істота. Імперативне висловлення містить адресоване слухачу волевиявлення мовця, спрямоване на виконання дії, зумовленої спонуканням [4, с. 173].

З-поміж усіх спонукальних дієслів ми виділяємо ті, які на нашу думку є формоутворюючими елементами імперативної ситуації. Це такі дієслова, як: 让 ràng / 叫 jiào / 使 shǐ / 令 lìng / 惹 rě – «заставляти», «робити так, щоб...», 请 qǐng – «запрошувати», «просити», «будь ласка», 要 yào / 要求 yāoqiú – «вимагати», «хотіти», 求 qiú – «просити», «вмовляти», «благати», 请求 qǐngqiú – «просити», «благати», 愿 yuàn – «просити», «хотіти», 劝 quàn – «радити», «просити»; 允许 yǔnxǔ / 容许 róngxǔ / 准许 zhǔnxǔ – «дозволяти»; 禁止 jìnzhǐ – «забороняти», 宁 nìng / 宁愿 nìngyuàn / 宁可 nìngkě / 宁肯 nìngkěn – «хотіти» тощо.

Зазначені дієслова в реченні формують синтаксичну конструкцію 兼语句 – послідовно-зв'язане речення, в якому об'єкт спонукання є підметом (суб'єктом) до змістового дієслова [11, с. 326; 14, с. 461–462].

До найбільш широкоживаних спонукальних дієслів належать дієслова: 让 ràng / 叫 jiào / 令 lìng – «примушувати», «робити так, щоб...», 使 shǐ – «викликати», «зробити так, що...», «дозволити», «примушувати», що як центральні константи субполя імперативності реалізують семантику дозволу, пропозиції, прохання з елементами наказу [14, с. 303; с. 461–462; с. 494–495].

Суб'єктом волевиявлення при цих дієсловах може бути перша, друга, третя особа однини і множини. Вони реалізують значення «нехай», «давай» у контексті наказу, дозволу, пропозиції, іноді можуть оформлюватися спонукальною часткою 吧 (罢) ba для емпатизації значення. Розглянемо всі випадки:

1. 叫我们先休息一会儿, 再研究一下这个问题。jiào wǒmen xiān xiūxi yíhuìr, zài yánjiū yí xià zhè ge wèntí. – Давайте спочатку відпочинемо, а потім обговоримо це питання (у ролі суб'єкта волевиявлення виступає займенник першої особи множини, 叫 jiào у значенні «давайте» реалізує семантику пропозиції).

2. 你让他们早点儿来, 否则来不及。nǐ ràng tāmen zǎo diǎnr lái, fǒuzé láibují. – Нехай вони прийдуть раніше, інакше не встигнемо (у цьому реченні два суб'єкти волевиявлення: перший – це займенник другої особи однини, якому мовець наказує, імперативна семантика передається за допомогою спонукальної інтонації; другий – це займенник третьої особи множини, 让 ràng у значенні «нехай» реалізує семантику наказу).

3. 他都长大成人了, 让他自己想个办法。tā dōu zhǎng dà chéng rén le, ràng tā zìjǐ xiǎng ge bànfǎ. – Він вже дорослий, нехай сам думає, що робити (суб'єктом волевиявлення виступає займенник третьої особи однини, 让 ràng у значенні «нехай» реалізує семантику дозволу).

Як згадано вище, частка «нехай» в українській мові, формального аналога якої немає в китайській мові, реалізується через спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào – «допускати», «дозволяти». Ми вже говорили про те, що значення імперативності пов'язане зі значенням оптативності, адже в основі обох категорій лежить семантика волевиявлення. Таким чином, спонукання може бути напряду пов'язане з бажанням мовця, що може реалізуватися у значенні бажання з елементами спонукання в китайській мові за допомогою зазначених дієслів. До того ж, така семантика оптативності може бути реалізована і в тому випадку, коли в позиції підмета використовується лексема, яка може позначати істоту або неістоту, або якщо присудок при підметі-імені позначає неінтенційну дію [4, с. 178]: 让高山低头, 叫河水让路。ràng gāo shān dī tóu, jiào héshuǐ ràng lù – Нехай гори схилиться перед нами, нехай води розійдуться.

Значення імперативності також може накладатися на спонукання в ситуаціях прокльону чи побажання: 让你倒霉! ràng nǐ dǎoméi! – Нехай тобі всячина!

Спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào також можуть виконувати функцію, подібну до функції українського сполучника «щоб» – виражати категоричне спонукання, зумовлене особистим бажанням мовця. Наприклад, 叫他明天早上交给我所有的材料! jiào tā míngtiān zǎoshàng jiāo gěi wǒ suǒyǒu de cáiliào – Щоб завтра вранці він віддав мені всі матеріали!

Фактивні речення становлять більшість випадків ситуацій волевиявлення і вказують на ініціативу волевиявлення з боку мовця, тоді як пермісивні – з боку слухача, який у майбутньому стане адресантом імператива, а мовець стане суб'єктом волевиявлення [4, с. 204–206]. Дієслова 让 ràng / 叫 jiào можуть формувати пермісивні речення. У такому випадку також реалізується значення дозволу: 让我代表我公司为贵方表示最深的感谢。好了, 谢谢您。ràng wǒ dàibǎo wǒ gōngsī wèi guìfāng biǎoshì zuì shēn de gǎnxiè. – hǎo le, xièxiè nín – Дозвольте мені від імені нашої компанії висловити Вам глибоку подяку. – Добре, дуже дякуємо Вам.

За допомогою спонукальних дієслів 让 ràng / 叫 jiào, виходячи з їх значення «дозволяти», також виражається бажання з інтенцією дозволу: мовець розуміє, що бажана ситуація вже існує, і погоджується на її продовження. Звичайно, така ситуація виявляється в діалогічному мовленні, коли репліці мовця передують репліка співрозмовника про існуючу ситуацію. Наприклад,

– 王教授正在上课, 叫他过来吗? wáng jiàoshòu zhèng zài shàng kè, jiào tā guòlái ma? – Професор Ван зараз на занятті, визвати його?

– 不用啦, 让他下课, 再讨论这件事儿。bú yòng la, ràng tā xià kè, zài tāolùn zhè jiàn shìr – Не треба, нехай він спочатку закінчить заняття, і потім вже обговоримо цю справу.

Спонукальне дієслово 使 shǐ – «зробити так, що»; «дозволити», «дати», «примушувати» реалізує семантику наказу, примусу до дії. Суб'єктом такого волевиявлення зазвичай не виступає перша чи друга особи. Наприклад, 使人明白这个世界多么美好! shǐ rén míngbái zhè ge shìjiè duōme měihǎo! – Нехай люди знають, який прекрасний цей світ!

Дієслово 请 qǐng – «запрошувати», «просити», «будь ласка» використовується для реалізації семантики прохання. Дієслово 请 qǐng може бути як спонуканням з ініціативи мовця, так і майбутнім спонуканням із боку слухача: 请给我解释一下昨天晚上发生了什么事。qǐng gěi wǒ jiěshì yí xià zuótiān wǎnshàng fāshēng le shénme shìr. – Будь ласка, поясни мені, що вчора відбулося.

В мові байхуа це дієслово приймає суб'єкт волевиявлення в постпозицію, або він взагалі може бути еліптованим, а в мові веньянь у значенні «я прошу вас» суб'єкт волевиявлення використовується перед самим спонукальним дієсловом [10, с. 312].

Дієслово 劝 quàn – «радити», «просити» може виражати як прохання, так і пораду: 1) 我劝你不去! wǒ quàn nǐ bú qù! – Благаю тебе, не йди!; 2) 我劝你戒烟儿, 要不身体会有问题。wǒ quàn nǐ jiè yānr, yào bù shēntǐ huì yǒu wèntí – Раджу тобі кинути курити, інакше виникнуть проблеми зі здоров'ям.

Окрему групу спонукальних дієслів становлять такі, як: 允许 yǔnxǔ / 容许 róngxǔ / 准许 zhǔnxǔ – «дозволяти»; 禁止 jìnzhǐ – «забороняти». 允许 yǔnxǔ, 容许 róngxǔ, 准许 zhǔnxǔ реалізують семантику дозволу, у висловленні супроводжуються словом 请 qǐng, тоді як 禁止 jìnzhǐ реалізує значення заборони. Дієслова 允许 yǔnxǔ, 容许 róngxǔ, 准许 zhǔnxǔ можуть також використовуватися в пермісивних висловленнях. Наприклад, 请容许我给您介绍一下这种情况。– 行, 你说吧。qǐng róngxǔ wǒ gěi nín jièshào yí xià zhè zhǒng qíngkuàng. – xíng, nǐ shuō ba – Будь ласка, дозвольте мені ознайомити вас із цією ситуацією. – Добре, кажи.

З-поміж іншого у лінгвістичній літературі [11, с. 335–337] натрапляємо на трактування дієслів 要 yào / 要求 yāoqiú – «вимагати», «хотіти», 求 qiú – «просити», «вмовляти», «благати», 请求 qǐngqiú – «просити», «благати», 愿 yuàn – «просити», «хотіти», 宁 nìng / 宁愿 nìngyuàn / 宁可 nìngkě / 宁肯 nìngkěn – «хотіти» також як спонукальних. Ці дієслова, крім функції спонукання, також виконують функції *оптативності*, наприклад, 我宁愿你不参加这个活动。wǒ nìngyuàn nǐ bù cānjiā zhè ge huódòng – Я хотів би, щоб ти не брав участь у цьому заході; а також функцію значення *необхідності*, наприклад, 你要给我发这些材料。nǐ yào gěi wǒ fā zhè xiē cáiliào – Ти маєш відправити мені ці матеріали.

Тобто можемо казати, що в комунікативному виборі мовця в китайській мові істотну роль відіграє реалізація мовцем різних одиниць у мовленні, можливість їх вибору для передачі різних відтінків смислу, можливість розподілу смислового навантаження між значеннями мовних засобів, а також контекстуальна, ситуативна інформація.

Висновки. Отже, ми кваліфікуємо спонукальні дієслова як такі, що в повній мірі реалізують семантику спонукання до дії, і, таким чином, в кожному конкретному мовному акті семантика волевиявлення в першу чергу оцінюється мовцем і слухачем й інтерпретується у вигляді різних семантичних варіантів імперативності. Перспектива подальших досліджень полягає у висвітленні особливостей реалізації семантики імперативності на різних мовних рівнях, а також уточненні зв'язків цього субполя з іншими субполями в межах ФСП модальності в сучасній китайській мові.

Література:

1. Коржинек Й.М. К вопросу о языке и речи / Йозеф Мирослав Коржинек // Н.А. Кондрашов. Пражский лингвистический кружок. : Сборник статей. – М. : Прогресс, 1967. – С. 317–325.
2. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах
3. в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – С. 53–88.
4. Падучева Е.В. Модальность / Елена Викторовна Падучева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rusgram.ru/Модальность - 41.htm>
5. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / [А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, Л.А. Бирюлин, Е.Е. Корди]; под ред. А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
6. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам / Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 509 с.
7. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
8. Li Charles N., Thompson Sandra A. Mandarin Chinese. A Functional References Grammar / Charles N. Li, Sandra N. Thompson. – Berkeley & Los Angeles : U. of California Press, 1989. – 691 p.
9. Тань Аошуан. Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка) / Аошуан Тань. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 898 с.
10. 赵元任. 汉语口语语法 / 赵元任. — 北京 : 商务印书馆, 1979. — 380 页.
11. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории / Шу-сян Люй. – М. : Наука, 1965. – 349 с.
12. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика / Владимир Анатольевич Курдюмов. – М. : Цитадель-трейд ; Лада, 2005. – 576 с. – С. 67.
13. Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке / Сергей Евгеньевич Яхонтов. — Л. : Из-во Ленинградского ун-та, 1957. – 179 с.
14. Любимова Ю.С. Функционально-семантическое поле модальности в сучасній китайській мові : дис. ... канд. філол. наук / Ю.С. Любимова. – К., 2016.
15. 吕叔湘. 现代汉语八百词: 增订本 / 吕叔湘. — 北京: 商务印书馆, 2016. — 760页.

Анотація

Ю. ЛЮБИМОВА. СПОНУКАЛЬНІ ДІЄСЛОВА ЯК ДОМІНАНТА РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ ІМПЕРАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджуються спонукальні дієслова як домінанта реалізації семантики імперативності в сучасній китайській мові. Основну увагу зосереджено на особливостях функціонування спонукальних дієслів у мовленні, а також інтерпретації семантики волевиявлення мовцем.

Ключові слова: китайська мова, модальність, спонукальне дієслово, функціонально-семантичне поле.

Аннотация

Ю. ЛЮБИМОВА. ПОВЕЛИТЕЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ КАК ДОМИНАНТА РЕАЛИЗАЦИИ СЕМАНТИКИ ИМПЕРАТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуются повелительные глаголы как доминанта реализации семантики императивности в современном китайском языке. Основное внимание в статье уделяется особенностям функционирования повелительных глаголов в речи, а также интерпретации семантики волеизъявления говорящим.

Ключевые слова: китайский язык, модальность, повелительный глагол, функционально-семантическое поле.

Summary

YU. LYUBIMOVA. IMPERATIVE VERBS AS THE MAIN MEANS OF REALIZATION OF THE IMPERATIVE SEMANTICS IN MODERN CHINESE

The article deals with the imperative verbs as the main means of realization of the imperative semantics in modern Chinese. The article focuses upon the peculiarities of the functioning of the imperative verbs in the speech and on the interpretation of the imperative semantics by the speaker.

Key words: Chinese, modality, imperative verb, functional semantic field.